

SPOMIENKY NA VILMOSA VOIGTA (rozhľady)

TIBOR ŽILKA

V nedeľu 8. júna boli Turíce. Tento deň sa mi zapísal do pamäti ako veľmi smutný dátum. Vtedy ukončil svoju pozemskú púť Vilmos Voigt. Po prvotnom šoku sa mi však postupne začali vynárať spomienky, ktoré sa spájajú s touto významnou osobnosťou. Tieto spomienky sa totiž viažu k človeku, ktorý popri svojej vedeckej mnohostrannosti disponoval aj výnimočným zmyslom pre humor. V priebehu svojich ciest po svete získal bohaté skúsenosti a ak sa mu niečo zdalo zábavné, dokázal danú udalosť sprostredkovať kultivovaným humorom. Nás spojila semiotika, popri folkloristike je to tá vedná disciplína, v ktorej zanechal trvalú vedeckú stopu. Ako sa to celé odohralo?

Koncom 60. rokov 20. storočia ožili moje vzťahy s odbornými kruhmi v Maďarsku. Zúčastňoval som sa rôznych vedeckých konferencií, niekedy v Budapešti, inokedy v Segedíne či inde. S Vilim Voigtom sme sa vtedy stretávali pravidelne. Skutočne úzka spolupráca medzi nami sa začala formovať v roku 1970 na IV. medzinárodnom ugro-fínskom kongrese v Tallinne, kde nás náhodou ubytovali v jednej hotelovej izbe. Odvtedy sa pre Viliho stala Nitra takmer druhým domovom. Ako vedecký pracovník a tajomník Kabinetu literárnej komunikácie som mu posielal pozvánky na všetky naše podujatia a on takmer nikdy svoju účasť neodmietol. Jeho pôsobenie v Nitre výstižne vystihuje príslovie: Veni, vidi, vici. Svojimi vystúpeniami si okamžite získal naše uznanie. Semiotika sa v tom období dostávala do popredia a bola vedeckou disciplínou, ktorá nám umožnila definovať spoločné ciele. Kým maďarskí vedci, a predovšetkým Vilmos Voigt, dobre poznali výsledky západnej semiotiky, našou výhodou bolo, že sme sa mohli opierať o dedičstvo česko-slovenského štrukturalizmu medzi dvoma svetovými vojnami. Neoddeliteľnou súčasťou tohto dedičstva boli aj najvýznamnejšie diela ruského formalizmu, keďže pražská škola do istej miery nadväzovala na ich výsledky a ďalej ich rozvíjala. Vili Voigt sa stal mostom medzi maďarskou a (česko)slovenskou semiotikou, lebo on dokázal prednášať nielen v jazykoch vyspelého západného sveta, ale v prípade potreby sa vedel vyjadriť aj po rusky. O správnosti môjho tvrdenia svedčí jeden zaujímavý príbeh. Tu ho stručne načrtnem:

Niekedy v druhej polovici 70. rokov 20. storočia prednášal Vili vo Varšave a cestou späť nakrátko prerušil svoju cestu v Nitre. Vtedajší riaditeľ Kabinetu literárnej komunikácie, Anton Popovič, využil príležitosť a požiadal Viliho, aby pre študentov predniesol prednášku o najnovších semiotických výskumoch. Vilmos Voigt napriek tomu, že celú noc strávil vo vlaku, unavene prijal tento nezvyčajný návrh. Napokon musel osem hodín nepretržite prednášať po rusky, i keď to nebola jeho silná stránka. Po bezsennej noci sa ukázala príležitosť overiť si aj jeho znalosť ruštiny – keďže som bol prítomný, môžem povedať, že obstál hrdinsky. Potom si už mohol dopriať hlboký spánok, pretože sme mu zabezpečili vhodné ubytovanie v nitrianskom internáte.

Počas môjho pobytu v Tallinne sme navštívili aj Tartu, kde som mal príležitosť osobne sa soznámiť s J. M. Lotmanom, s ktorým som roky udržiaval kontakt. Pravidelne mi posielal jednotlivé tartuské publikácie, predovšetkým svoje vlastné diela. Ani tartuská škola nemala komplexné dielo o semiotike, preto za autora prvej takejto knihy považujeme Viliho Voigta. Jeho *Úvod do semiotiky* (1977) môže poslúžiť aj ako učebnica, pretože prehľadne podáva podstatu tejto vedeckej disciplíny, ako aj jej vznik a vývoj. Napriek tomu, že za socializmu bola semiotika považovaná za „červené súkno“, v roku 1981 sa podarilo vydať slovenský preklad tejto práce. Moja manželka, Marta Žilková, preložila knihu do slovenčiny a vďaka Karolovi Wlachovskému uzrela svetlo sveta vo vydavateľstve Tatran. Pravda, trvalo to dlho, kým sa dielo Vilmosa Voigta dostalo k záujemcom,

pretože hotovú knihu ešte raz posielali na posúdenie. Nakoniec sa však po všetkých prietahoch dostala k čitateľom. Kniha vyšla a dodnes zostáva jedinou, ktorá predstavuje semiotiku ako samostatnú vedeckú disciplínu pre českých a slovenských odborníkov a záujemcov. Musím ešte dodať, že autor slovenskú verziu oproti originálu doplnil o nové časti a niektoré kapitoly mierne upravil a zmodernizoval. Ako autor úvodu som ocenil prácu Viliho Voigta a jeho hlboké poznatky v oblasti semiotiky.

Vilmos Voigt bol aj organizátorom semiotických podujatí. Je známe, že prvý medzinárodný svetový kongres semiotiky sa konal v roku 1974 v Miláne. Predtým sa v Tihanye uskutočnila „úvodná“ konferencia, na ktorej sa zúčastnili predovšetkým odborníci zo socialistických krajín. Slúžila na to, aby mali príležitosť vystúpiť aj tí, ktorým režim nedovolil cestovať do západných krajín. Vili Voigt nielenže vycestoval do Milána, ale bol aj jedným z organizátorov prvého svetového kongresu spoločne s Umbertom Ecom. V tom období sme budúceho úspešného talianskeho románopisca poznali predovšetkým ako semiotika, svetového úspechu sa mu dostalo až o niekoľko rokov neskôr s románom *Meno ruže* (1980). Dodnes je veľkým úspechom, že Umberto Eco a Vilmos Voigt spoločne odštartovali éru svetových kongresov semiotiky. Môžeme smelo tvrdiť, že tento kongres významne podporil a formoval ďalší rozvoj maďarskej semiotiky.

Vilmosa Voigta mnohí považovali za posledného maďarského polyhistora. Prechádzať sa s ním po uliciach Budapešti bol obrovský zážitok, pretože svojimi znalosťami prevyšoval aj výklad sprievodcov a dokázal svoje poznatky aj výborne podať, ba neraz aj obohatiť humornou príhodou. Svoje myšlienky dokázal vyjadriť nielen vo svetových jazykoch, ale hovoril plynulo aj po fínsky. Bol skutočným svetobežníkom v dobe, keď sa zo socialistických krajín len ťažko dalo cestovať na Západ. Pravda, v tomto smere bola situácia v Maďarsku o čosi priaznivejšia a Vili to vedel využiť. Na svojich cestách sa obohatil nespočtým množstvom zážitkov, ktoré často poslúžili ako základ jeho humoru. Napríklad raz sa zúčastnil vedeckej konferencie v jednom baskickom meste, kde sa zoznámil s americkým manželským párom. Pre západných odborníkov bolo známe, že účastníci zo socialistických krajín mali k dispozícii len veľmi málo západnej meny a viackrát museli aj hladovať, ak sa dostali do tzv. kapitalistických krajín. S týmto vedomím pozvali Viliho na spoločnú večeru do reštaurácie a ponúkli mu, aby si z jedálneho lístka vybral to najlepšie jedlo. Na jedálnom lístku však boli pokrmy uvedené výhradne v baskičtine. Vili si vybral to jedlo, ktorého názov zaplnil celý riadok, teda najdlhšie slovo. Keď čašník priniesol objednané jedlo, vyvolalo to veľké prekvapenie – pokrm označený dlhým slovom bol totiž lečo.

Ďalší príbeh tiež svedčí o tom, že vedci zo socialistických krajín museli na Západe šetriť, ak chceli vidieť aj pamiatky danej krajiny. Vili sa v Spojených štátoch amerických snažil šetriť tak, že cestoval v noci – noc totiž strávil v lietadle, takže nemusel platiť za hotel. Keď na palube zadriemal, zrazu ho prebudil jeden z členov posádky: „Doktor Voigt, prosím, poďte pomôcť, jeden z cestujúcich dostal infarkt.“ Vili, samozrejme, spôsobil sklamanie, keď vysvetlil, že nie je lekár, ale doktor filozofie. Poskytovanie prvej pomoci totiž nepatrilo do kompetencie semiotikov.

Je síce pravda, že semiotika vychádzala z lekárskeho poznatku, podľa ktorého je horúčka príznakom choroby, teda chorobu signalizuje. Je znakom choroby. Na tento fakt poukázal aj Vilmos Voigt vo svojej slávnej knihe, keď tvrdil, že staroveký lekár Galénos (129/130 – 200) bol prvým, kto umožnil vznik vedy o znakoch, pretože príznaky choroby označil za znaky. Odtiaľto rátaťme začiatky semiotiky.

Prácu Vilmosa Voigta charakterizuje, že vždy argumentoval presvedčivými príkladmi a dokázal svoje tvrdenia jasne a výstižne vysvetliť. Vďaka tomu boli jeho vedecké tvrdenia nielen odborné, ale väčšinou aj zaujímavé, aktuálne a výstižné. Je všeobecne známe, že etnosemiotika sa zrodila v maďarskom prostredí a veľkú úlohu v tom zohrali práve jeho originálne myšlienky a široký rozhľad. Obsahovo sa v mnohých ohľadoch pohybuje na rovnakej úrovni ako kultúrna semiotika so svojimi obsahovými zložkami. Najvýrečnejšie o tom svedčí dielo Vilmosa Voigta *Etnosemiotika*

(2013). Nájdu sa v ňom nespočetné príklady charakterizujúce jednotlivé národy a opisujúce ich ustálené symboly. Pri téme farieb uvádza zaujímavý príklad, týkajúci sa protikladu bielej a čiernej: dnešný b(j)elorus („biely Rus“) kedysi slúžil na odlíšenie od „čierneho Rusa“. „Čierny Rus“ je dnes jednoducho len „Rus“. Dejiny sa odvtedy vyvinuli takým smerom, že chtiac-nechtiac sa na Rusov hodí prívlastok „čierny“. Vilmos Voigt náhodne vystihol podstatu toho ešte pred rusko-ukrajinskou vojnou, pričom vtedy tento význam farieb uvádzal len ako vedecký argument.

Teraz, keď nás navždy opustil, spomínam si na mnohé udalosti. Napríklad na konci 60. a na začiatku 70. rokov 20. storočia som sa zúčastnil na viacerých konferenciách. Niektoré z nich sa konali v Budapešti na ulici Alkotmány č. 20 (doslova „Ulica ústavy“). Vilmos Voigt mi vtedy pošepkal, že práve tu v roku 1956 rokoval Michail Andrejevič Suslov s Kádárom a jeho spolupracovníkmi o tzv. robotnícko-roľníckej vláde. Kým vonku prebiehali boje, na diplomatickej pôde sa rozhodovalo, že Maďarsko zostane v sovietskej sfére. Keď sme tu mali konferencie, vždy sme cítili zvláštnu atmosféru tohto miesta.

Neskôr sme už častejšie navštevovali Segedín, kde sa čoraz viac hovorilo o semiotike. Hlavným organizátorom konferencií bol Zoltán Kanyó, ktorý, žiaľ, zomrel pomerne mladý. Vilmos Voigt pravidelne prednášal aj vo svojom rodnom meste. Na segedínskych konferenciách som sa zúčastňoval spolu s Imrem Dénesom, ktorý v roku 1982 emigroval a usadil sa vo Francúzku. Väčšia skupina slovenských bádateľov, konkrétne pracovníci Kabinetu literárnej komunikácie, sa zúčastnili len na väcrátótskej semiotickej konferencii. Aj to najmä vďaka Vilmosovi Voigtovi, ktorý ako prvý začal používať pomenovanie „nitrianska škola“ podľa vzoru „tartuskej školy“. Kontakty si budoval predovšetkým s Františkom Mikom, Antonom Popovičom, Imrem Dénesom a so mnou. V tomto zmysle sa nám 6. a 7. apríla 1995 podarilo spoločne zorganizovať slovensko-maďarské semiotické sympóziu na počesť 75. narodenín Františka Mika. Bez jeho iniciatívy by sa ani toto neuskutočnilo.

Ešte dlho by som mohol spomínať na všetko, čo sa mi s ním spája, pretože aj v poslednom desaťročí sme sa často stretávali – pravidelne sa totiž zúčastňoval ako oponent na obhajobách doktorandov na Fakulte stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre. Hoci bol veľmi prísny, študenti si ho na záver štúdia želali za oponenta, pretože sa od neho mohli veľa naučiť. Ako predseda doktorandskej odborovej komisie som ich prianiam zvyčajne vyhovel, keďže odborné vedomosti Vilmosa Voigta boli aj v tejto úlohe príkladné. Po jeho odchode nám zostávajú už len spomienky, ktoré sú však trvalé. Maďarská veda stratila osobnosť, ktorá je takmer nenahraditeľná. Jeho diela, knihy, obohatené mnohými príkladmi či heslá v slovníkoch budeme naďalej používať. Ďakujeme ti, Vili, za to, čo po tebe zostalo; tvoje diela právom patria k nedoceneniteľným skvostom semiotiky a folkloristiky.

Poznámka: *Článok z maďarského jazyka do slovenčiny preložila Rebeka Leila Stercel.*

KONTAKT

prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.
tzilka@ukf.sk